

Jarosław Wyrwiński\*

## Ratownicze badania wykopaliskowe na stanowisku 5 w Głazowie, gm. Myślibórz, woj. zachodniopomorskie

### Abstract

**Wyrwiński J. 2013.** Rescue archaeological research at site 5 in Głazów, Myślibórz commune, zachodniopomorskie voivodeship. *Raport 8*, 103-114.

The article presents the results of the excavations carried out in relation to the planned construction of the S-3 motorway. The investigations revealed three phases of settlement of the area in the past. The older was connected with the settlement of the Globular Amphora culture and was represented exclusively by ceramic material; while the younger was formed by scarce settlement relics related to the Lusatian culture; and the youngest – relics of a settlement from the Early Middle Ages, i.e. from the 11th-13th century.

**Keywords:** Globular Amphora culture, Lusatian culture, Early Middle Ages, settlement

**S**tanowisko 5 w Głazowie zostało odkryte w 1996 r. w trakcie badań rozpoznawczych przed planowaną autostradą A-3. W ramach realizacji programu AZP w 1997 roku stanowisko zostało pozytywnie zweryfikowane (arkusz 40-09/22). W 2006 roku uściślono chronologię oraz zasięg stanowiska podczas badań rozpoznawczych prowadzonych w związku z planowaną budową drogi ekspresowej S-3 oraz wytypowano do badań ratowniczych poprzedzających realizację inwestycji na odcinku Szczecin-Gorzów Wielkopolski (Ryc. 1). Badania wykopaliskowe trwały od 10 grudnia 2007 do 13 marca 2008 roku. Pracami w terenie, z ramienia Muzeum Narodowego w Szczecinie, kierował mgr

J. Wyrwiński. Przebadano obszar 75 arów, który obejmował praktycznie cały rejon stanowiska będącego w kolizji z pasem inwestycji.

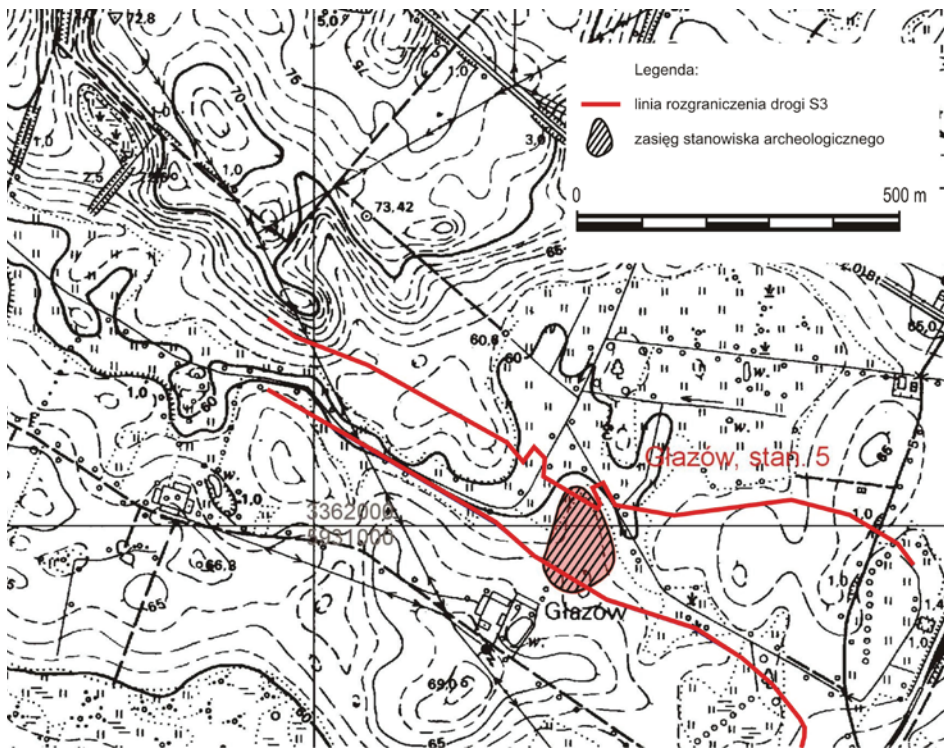
W trakcie badań terenowych odkryto łącznie 73 obiekty archeologiczne, z czego 29 określono pod względem chronologiczno-kulturowym (Ryc. 2). Udokumentowano trzy fazy zasiedlenia stanowiska, z czego jedna manifestowała się jedynie materiałem ruchomym.

Stanowisko 5 w Głazowie leży w odległości około 1,5 km na południowy wschód od zabudowy starszej

części tej miejscowości. Pod względem fizjograficznym położone jest ono w centralnej części Pojezierza Myśliborskiego. Stanowisko zajmuje całe, niewielkie, podłużnie uformowane wyniesienie, wcinające się w terasę nadzalewową doliny bezimiennego ciek. Cypel uformowany został w wyniku erozji rzecznej i usytuowany jest w widłach dwóch cieków wodnych, które w miejscu styku (bezpośrednio na północ od terenu stanowiska) tworzą zabagnione i zatorfione obniżenie. Od strony wschodniej strumień przepływa w bezpośrednim sąsiedztwie stanowiska, w odległości 15 m od niego. Od strony zachodniej oddalony jest o około 60 m, a przestrzeń dzielącą go od stanowiska zajmuje podmokła łąka. Powierzchnia cypla usytuowana jest na wysokości 60,0-62,0 m n.p.m., nieznacznie opadając ku północy, w stronę opływających cieków (Ryc. 1).

Obszar poddany badaniom był częściowo przekształcony. Po odhumusowaniu stanowiska okazało się, że oprócz widocznego spadku terenu w kierunku północnym dało się zaobserwować również nieznaczny spadek w kierunku południowym, a na środek cypla (kulminację) prowadziła grobla, stanowiąca jedyną możliwość dostępu na teren osady od strony południowej.

\* e-mail: jwarcheolog@wp.pl



**Ryc. 1.** Głazów, stan. 5, gm. Myślibórz, woj. zachodniopomorskie. Lokalizacja stanowiska. Skala 1:10 000

**Fig. 1.** Głazów, site 5, Myślibórz commune, zachodniopomorskie voivodeship. Location of the site. Scale 1:10 000

### ■ OSADNICTWO PRADZIEJOWE

Najstarszy horyzont osadniczy na stanowisku związany jest z kulturą amfor kulistych (dalej KAK), a reprezentowany jest jedynie w postaci źródeł ruchomych. W materiale zabytkowym wyeksplorowanym z obiektu 42, datowanego na okres wczesnego średniowiecza, stwierdzono wystąpienie starszych neolitycznych elementów. Z fragmentów pochodzącej ze złoża wtórnego ceramiki udało się wykleić około połowy naczynia (Ryc. 3:1). Jest to niewielka, niezdobiona jednoczłonowa misa z dwoma uszkami ulokowanymi obok siebie. Taka forma z asymetrycznie umieszczonymi uchwytami ma najwięcej odpowiedników w grupie zachodniej KAK. Najbliższych przestrzennie analogii można poszukiwać na terenie Brandenburgii oraz Saksonii. Najbliższy formalnie jest okaz z Dahme Fpl. 8 (Kirsch 1993, ABB. 25). Opierając się na ogólnym datowaniu elementów o genezie „zachodniej” w zespołach KAK na Niżu Polskim - ściślej na Kujawach (por. Szmyt 1996), można stwierdzić, że chronologia okazu powinna przypadać na fazy IIb-IIIa według periodyzacji kujawskiej, co odpowiada okresowi około 3250-2500 p.n.e.

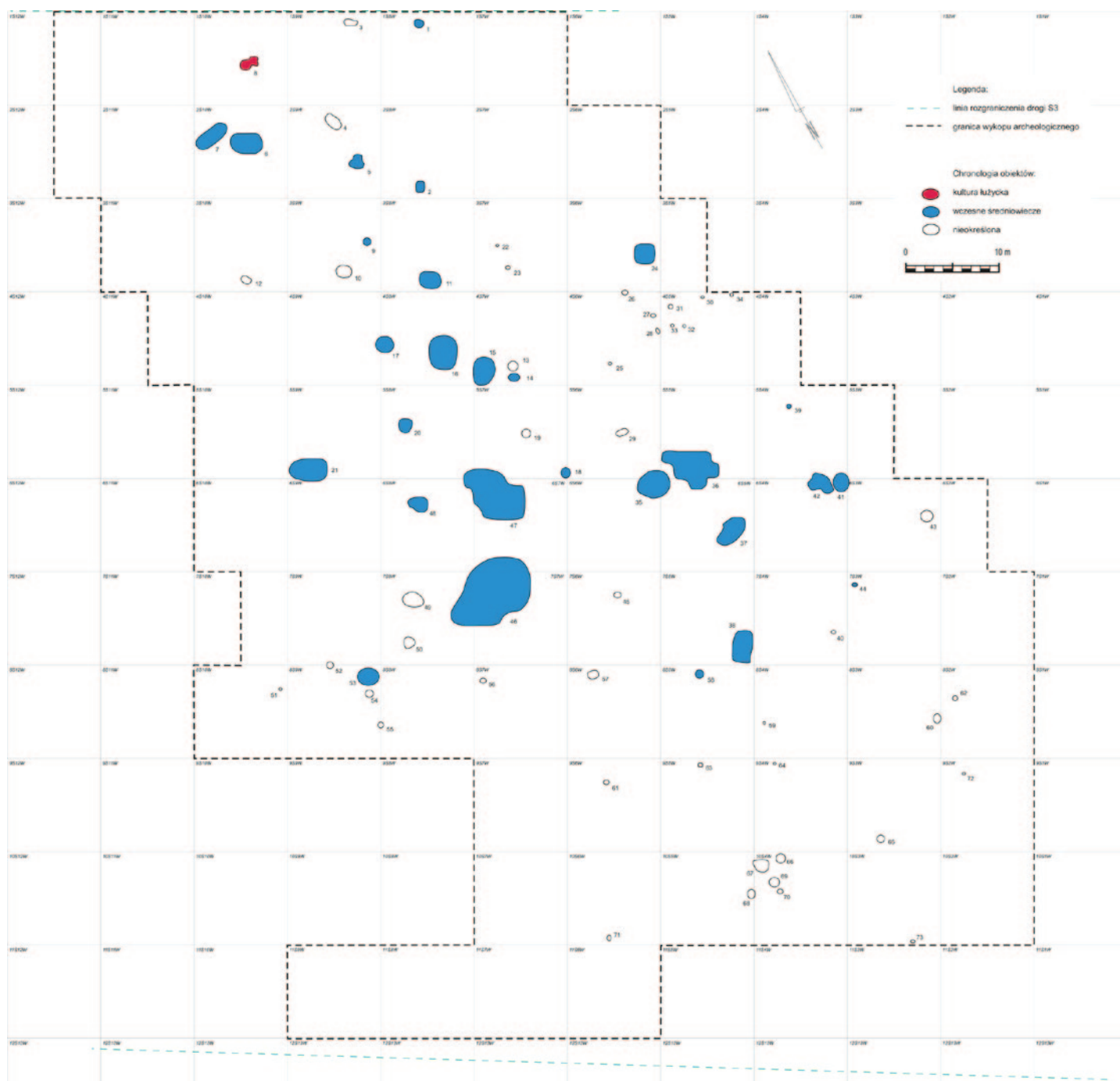
Ślad kolejnej fazy zasiedlenia terenu stanowiska związany jest z kulturą łużycką. Reprezentowany jest w postaci tylko jednego obiektu o nieokreślonej funkcji (obiekt 8). Jest to nieduża jama kształtu ósemkowego, o wymiarach 190 × 115 cm i powierzchni około 2 m<sup>2</sup>. W wypełniku obiektu zalegał zaledwie jeden mało charakterystyczny fragment ceramiki, który można powiązać z kulturą łużycką.

### ■ OSADNICTWO Z OKRESU Wczesnego Średniowiecza

Osadnictwo wczesnośredniowieczne reprezentowane jest przez 28 obiektów zawierających materiał zabytkowy oraz być może kolejne im towarzyszące, nie zawierające elementów datujących. Cztery z nich uznano za pozostałości obiektów mieszkalnych, 23 obiekty to różnego rodzaju jamy osadowe o charakterze gospodarczym, jeden to dołek postłupowy.

Pozostałości obiektów, które mogły pełnić funkcje mieszkalne to różnych rozmiarów większe jamy o płaskich dnach nieznacznie zagłębione w ziemię. Określenie przeznaczenia funkcjonalnego było utrudnione ze względu na całkowity brak śladów konstrukcji naziemnych budowli, które pozwoliłyby uściślić rozmiary i technikę ich budowy.

Najmniejszy z obiektów mieszkalnych to jama 16 (Ryc. 4:4). Posiadała ona kształt prostokąta o zaokrąglonych narożach. Jej wymiary wynoszą 360 × 300 cm, co daje powierzchnię użytkową 11 m<sup>2</sup>. Jama ziemna zagłębiona była nieznacznie w podłoże na 20 cm. Przy jednej z dłuższych ścian, pośrodku, zarejestrowano skupisko kamieni, będące przypuszczalnie pozostałością paleniska, co dodatkowo wzmacnia przekonanie o mieszkalnym charakterze obiektu. Wiele podobnych obiektów interpretowanych jako mieszkalne zamieszka Z. Kobyliński (1988, 102-114). Pozostałość kolejnego domostwa stanowi obiekt 36. Zarejestrowano go w rzucie jako jamę o nieregularnych brzegach. Od uchwyconego poziomu stropu jama ta zagłębiona była



**Ryc. 2.** Głazów, stan. 5, gm. Myślibórz, woj. zachodniopomorskie. Plan zbiorczy stanowiska z rozwarstwieniem chronologicznym (opr. J. Wyrwiński)

**Fig. 2.** Głazów, site 5, Myślibórz commune, zachodniopomorskie voivodeship. General plan of the site with marked chronological stratification (author: J. Wyrwiński)

maksymalnie na 30 cm w części zachodniej, wypływając się w kierunku wschodnim, co sugeruje możliwość istnienia jej dalszego ciągu w kierunku północno-wschodnim. Dokonując prawdopodobnej rekonstrukcji zasięgu obiektu uzyskano jego rzut zamykający się w granicach  $590 \times 440$  cm, i dający powierzchnię użytkową  $26 \text{ m}^2$ . Trzeci obiekt uznany za mieszkalny związany jest z jamą 47. Kształtem zbliżony jest do nieregularnego owalu. Posiada prawie płaskie dno, osiągnięte

na głębokości 30-38 cm. W części zachodniej wypełniaka mieściło się niewielkie rozsypisko kamieni (pozostałość paleniska?). Obiekt zamyka przestrzeń około  $28 \text{ m}^2$ . W niedalekim jego sąsiedztwie zarejestrowano największy obiekt 46 o przypuszczalnej funkcji mieszkalnej, choć, ze względu na wielkość, nie można wykluczyć również jego gospodarczego wykorzystania. W rzucie zarysował się w formie nieregularnego owalu o wymiarach  $800 \times 650$  cm. Budowla ta składała się prawdopodobnie z dwóch pomieszczeń, choć nie zarejestrowano żadnych pozostałości ściany działowej poza wypłyceciem wypełniaka pomiędzy zagłębieniami. Część północna jest nieco większa i głębsza od części południowej.

Budynek ten posiadał powierzchnię użytkową około 50 m<sup>2</sup>. Obiekt ten może być pozostałością budynku mieszkalno-gospodarczego z funkcją magazynową lub hodowlaną. Należy bowiem pamiętać, że współzamieszkiwanie zwierząt i ludzi pod dachem jednego budynku, które jest spotykane w Europie jeszcze w czasach nowożytnych, ma długą tradycję w budownictwie pradziejowym. Funkcjonowanie budynków o przeznaczeniu mieszkalno-gospodarczym zostało potwierdzone już w kontekście długich domów neolitycznych. Tradycja wznoszenia takich założeń, szczególnie widoczna w budynkach halowych, których relikty można spotkać na pradziejowych osadach z terenów południowych wybrzeży Morza Północnego, przetrwała przez okres średniowiecza i nowożytności. Obiekty takie znane też są z Dolnych Łużyc (Kaczmarek, Michałowski 2006, 73).

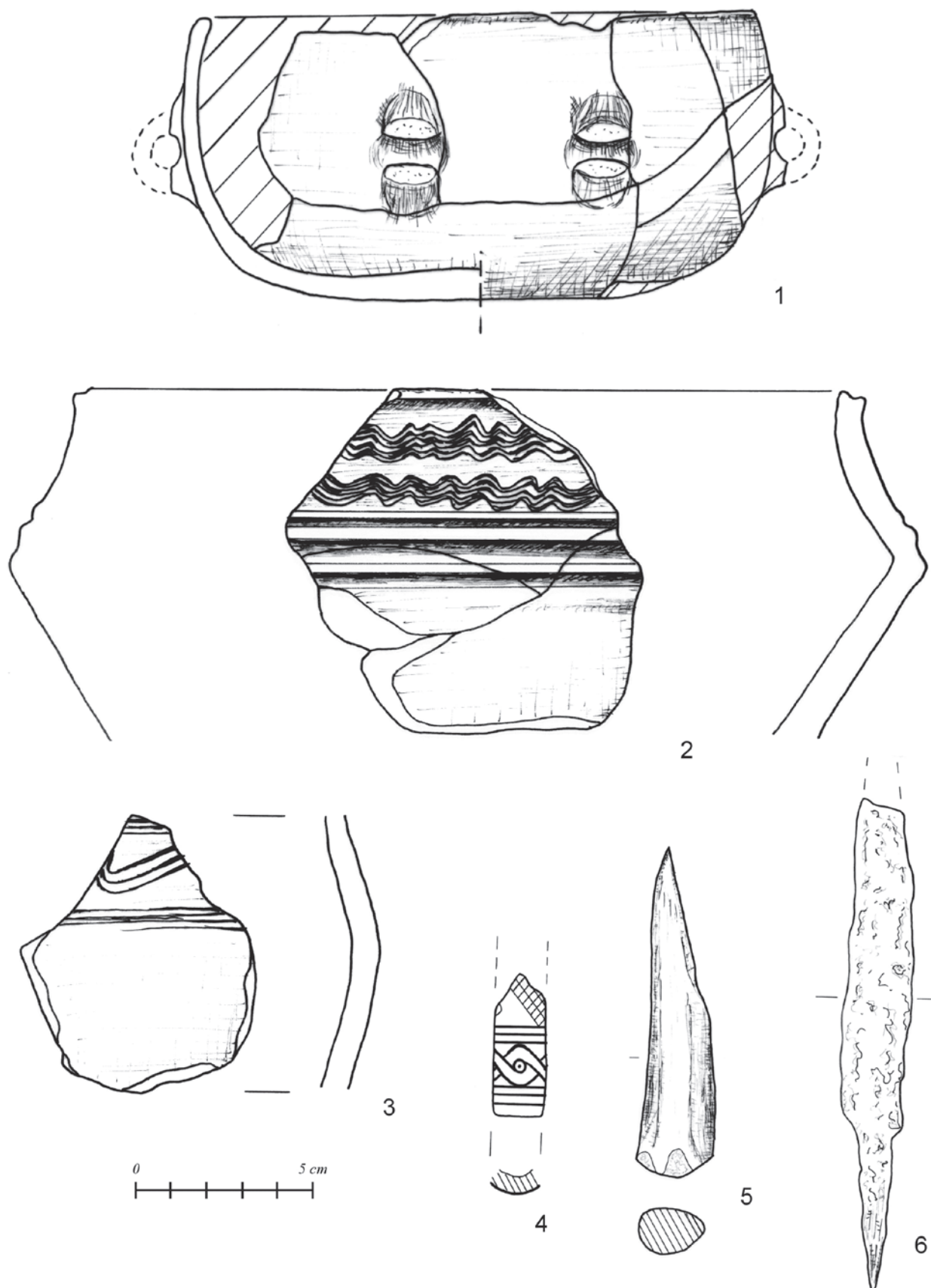
Na podstawie kształtu i rozmiarów oraz charakteru wypełniska, dwie jamy uznano jako zasobowe. Na tle pozostałych obiektów na osadzie były one znacznie zagłębione w podłoże. Jama 41 (Ryc. 4:3) w rzucie posiadała kształt owalny o wymiarach 204 × 170 cm oraz nieckowaty przekrój głęboki na 82 cm. Jej wypełnisko nie jest jednorodne. Na dnie oraz przy ściankach od strony wschodniej widoczna jest warstwa spaliny stanowiąca być może pozostałość po rodzaju organicznej wyściółki chroniącej jej zawartość przed wilgocią. Druga z jam - obiekt 42 (Ryc. 4:1), zlokalizowana jest bezpośrednio przy obiekcie 41. W rzucie poziomym zarysowała się w części stropowej jako nieregularna. Dalej ku spągowi uzyskiwała regularną formę owalnej piwniczki o wymiarach około 200 × 150 cm, o lekko pochyłych ściankach i płaskim dnie. Obiekt ten osiągnął głębokość 65 cm. Obie jamy zasobowe pod względem powierzchni użytkowej około 3 m<sup>2</sup> i pojemności około 2 m<sup>3</sup> należały do rzędu większych jam pełniących rolę spiżarni – magazynów.

Kolejne 11 jam z osady w Głazowie to pozostałości szeroko rozumianych obiektów gospodarczych, których funkcja nie do końca jest jasna. Są to jamy o regularnych spągach, w ich wypełniskach znajdowały się obok fragmentów naczyń ceramicznych czasami kości, węgle drzewne i kamienie. Ich rozmiary wykluczały przeznaczenie mieszkalne, ale były w wielu przypadkach na tyle duże, by prowadzić w nich swobodnie jakąś działalność. Za jamy średniej wielkości uznano jamy o powierzchniach nieprzekraczających 5 m<sup>2</sup>. Wszystkie były w rzucie kształtu owalnego, najmniejsza – obiekt 20, posiadała powierzchnię nieco wykraczającą ponad 2 m<sup>2</sup>. Miąższość wypełnisk tych obiektów była niewielka, maksymalnie dochodziła do 32 cm, ich przekroje były nieckowate, a dna płaskie. Duże jamy gospodarcze

były także regularne w rzutach. Sześć jam było owalnych (Ryc. 4:2), a jedna posiadała kształt prostokątny. Ich powierzchnie użytkowe mieszczą się w przedziale od 5,9-9,7 m<sup>2</sup>. Tego rodzaju obiekty są najliczniejszą (szczególnie w starszych fazach wczesnego średniowiecza) grupą obiektów na osadach. Jest to zarazem najbardziej zagadkowa, przysparzająca najwięcej problemów interpretacyjnych (Kobyliński 1988, 102-114), grupa obiektów, czasem uznawana za obiekty mieszkalne lub ich części zagłębione, niekiedy jako obiekty szałasowe, a czasami jako jamy gospodarcze lub po prostu jamy. Szczególnie interesujące są jamy 35 i 37. Pierwsza z nich (Ryc. 4:5) owalnego, prawie kolistego kształtu o powierzchni około 10 m<sup>2</sup>, w profilu stanowiła płytką nieckę o prawie płaskim dnie. Jej regularny kształt i płytkie wypełnisko (głębokości 28 cm) sugeruje, że jest to część wziemna budynku naziemnego, prawdopodobnie wzniesionego w konstrukcji zrębowej. Lokalizacja tego obiektu tuż przy ścianie domostwa 36 zdaje się przemawiać za jego interpretacją jako przybudówki gospodarczej przy domu mieszkalnym. Wypełnisko obiektu 35 było analogiczne jak w jamie 36, zarówno pod względem treści przyrodniczej jak i kulturowej. W obu obiektach obok ceramiki wystąpiło stosunkowo dużo kości zwierzęcych. Część z nich zapewne jako odpady pokonsumpcyjne, ale także półwytwory narzędzi (jak np. szlifowana kość) oraz występujące tylko w tych obiektach zabytki kościane. Może to wskazywać na powiązanie funkcjonalne, a także komunikacyjne (połączenie wewnętrzne) pomiędzy tymi jamami (Ryc. 2). Zespół obiektów 35 i 36 można z pewną dozą prawdopodobieństwa uznać za dom z warształem obróbki kości. Jama gospodarcza 37 jest nieregularnie owalna, o powierzchni użytkowej ponad 7 m<sup>2</sup>. W profilu dwuczściowa: część wschodnia płytsza, zachodnia głębsza, maksymalnie do 43 cm. Pomiędzy częściami obiektu widoczny ślad po słupku prawdopodobnie z przepierzenia obiektu. W wypełnisku obiektu obok fragmentów ceramiki zalegała znaczna ilość kości zwierzęcych oraz nóż żelazny (Ryc. 3:6).

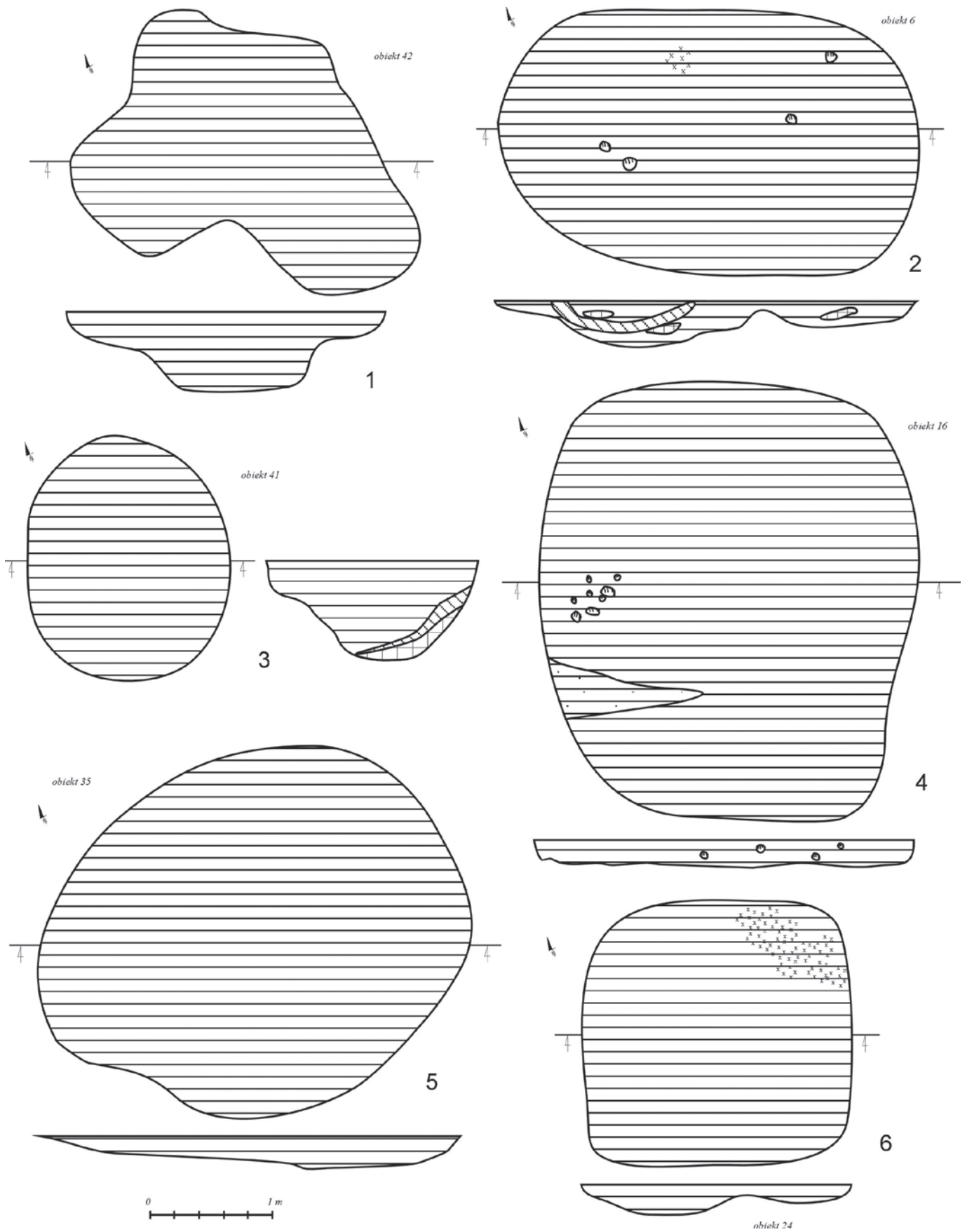
Funkcji dziesięciu jam nie określono. Posiadały one najczęściej zarys kształtu owalnego, ale także kolistego, zdarzały się też kwadratowe i nieregularne. Miały zróżnicowane wielkości, od małych o powierzchni użytkowej do 2 m<sup>2</sup> (np. obiekt 18) po duże przekraczające 4 m<sup>2</sup> powierzchni (np. obiekt 24 – Ryc. 4:6).

Zbiór ceramiki pochodzącej z osady w Głazowie stanowi 165 fragmentów. Materiał ten jest nieliczny i do tego znacznie rozdrobniony. Na podstawie tego niewielkiego zbioru spróbowano jednak wyróżnić typy występujących tu naczyń i określić technologię ich produkcji,



**Ryc. 3.** Głazów, stan. 5, gm. Myślibórz, woj. zachodniopomorskie. Ceramika kultury amfor kulistych (1); ceramika wczesnośredniowieczna (2, 3); zabytki wczesnośredniowieczne: okładzina kościana (4); szydło kościane (5); fragment żelaznego noża (6) (rys. J. Wyrwiński)

**Fig. 3.** Głazów, site 5, Myślibórz commune, zachodniopomorskie voivodeship. Ceramics of the Globular Amphora culture (1); ceramics from the early Middle Ages (2, 3); relics from the early Middle Ages: bone lining (4); bone awl (5); fragment of an iron knife (6) (fig. J. Wyrwiński)



**Ryc. 4.** Głazów, stan. 5, gm. Myślibórz, woj. zachodniopomorskie. Obiekty z okresu wczesnego średniowiecza (rys. J. Wyrwiński)

**Fig. 4.** Głazów, site 5, Myślibórz commune, zachodniopomorskie voivodeship. Features from the early Middle Ages (fig. J. Wyrwiński)

co w efekcie pozwoliło na określenie ram chronologicznych osadnictwa wczesnośredniowiecznego na tym stanowisku.

Na 86% fragmentów zaobserwowano ślady obtaczania. Większość była pozbawiona ornamentu. Zdobienie wystąpiło głównie wśród ceramiki całkowicie obtaczanej. Dominuje tu ryta technika ornamentacyjna, w przeważającej ilości w formie poziomych żłobków dookólnych, jeśli w połączeniu z innym motywem to najczęściej z liniami falistymi, sporadycznie natomiast wystąpiły odciski czy nakłucia (Ryc. 5, 6).

Wszystkie odkryte fragmenty pochodzą z naczyń garnkowych. Pośród egzemplarzy częściowo obtaczanych wyróżniono formy dwustożkowate. Jeden fragment zdobiony był dwoma pasmami rytych linii poziomych, pomiędzy którymi wystąpiło pasmo linii falistych (Ryc. 3:3). Nawiązują one do szeroko rozpowszechnionych, szczególnie na terenie Pomorza i Meklemburgii, naczyń typu Menkendorf (Schuldt 1964) nazywanych też typem Menkendorf-Szczecin (Brzostowicz 2002, 31), a także tzw. typem D (Rogosz 1981, 92). Ogólnie na Pomorzu ten typ naczyń datowany jest od VIII do połowy XI wieku. W Szczecinie naczynia takie datowane są od końca VIII do końca XI wieku (Rogosz 1981, 95), na grodzisku w Szczecinie-Mścięcinnie materiał ten datowany jest od końca VIII do początku XI wieku (Rogosz 1974, 68). W zachodniopomorskim Trzebiatowie (Rogosz 1981, 97) najstarszy poziom występowania naczyń dwustożkowatych datowany jest od połowy XI wieku. Na terenie Meklemburgii ceramika ta wytwarzana była głównie od IX do X wieku, choć spotyka się ją jeszcze nawet w XII wieku (Schuldt 1964). W wielkopolskim Bruszczewie naczynia tego typu (III Rodzina Typów) datowane są na fazę C-D wczesnego średniowiecza, to jest na X-XI wiek (Brzostowicz 2002, 34).

Fragment innego naczynia nawiązuje do typu Woldegk, który charakterystyczny jest zwłaszcza dla strefy południowo-wschodniej Meklemburgii, Pomorza, północnej Wielkopolski i Brandenburgii. Charakterystyczne dla tej ceramiki jest silnie formujące obtaczanie górnej partii brzuśca oraz ornament poziomych, głęboko rytych żłobków i plastycznych listew łączonych tutaj z pasmami linii falistych wykonanymi grzebykiem (Ryc. 3:2). Ten typ naczyń np. w Międzyrzeczu wystąpił w warstwach X-wiecznych (Zamelska-Monczak 2006, 245), w Meklemburgii datowany jest na okres od IX do 1 połowy XI wieku.

Pozostałe określone pod względem formy naczynia to naczynia esowate. W odróżnieniu od powyżej zaprezentowanych, te charakteryzują się znacznie

lepszym zaawansowaniem technicznym. Wykonane są na kole, obtaczane są zazwyczaj na całej wysokości. Motywy zdobnicze, pokrywające niekiedy  $\frac{3}{4}$  egzemplarza, są ujednolicone, a przy tym mało zróżnicowane, powtarzają się najczęściej w postaci symetrycznie rozszerzających się ku dołowi żłobków, w górnych partiach niekiedy występują pasma nakłuć, ukośnych nacięć i linii falistych wykonanych za pomocą paznokci, ryłców i narzędzi grzebykowych. Występuje również ornament płaszczyznowy złożony z rytych linii dookólnych, w ramach którego w wydzielonych pustych przestrzeniach umieszczono pasma ornamentacyjne, lub w postaci nałożonych pasm ornamentacyjnych na ornament płaszczyznowy poziomych linii rytych (Ryc. 5:2). Ogólnie można stwierdzić, że wylewy ich są łagodnie wychylone na zewnątrz, przy lepiej bądź słabo zaznaczających się, przewężonych szyjkach, mają dobrze wykształcone i zróżnicowane krawędzie. Partie środkowe zaś są łagodnie czy rzadziej ostro wydęte na zewnątrz. Z terenów Meklemburgii pełny zestaw tego typu naczyń został sklasyfikowany w ramach grupy Vipperow i Teterow (Schuldt 1964, 27-33).

Dosyć wyraźną odmianę stanowią formy o silnie esowatym profilowaniu. Przy łagodnie wydętych brzuścach zarysowuje się na nich wyraźnie wciągnięta do wewnątrz, półkolista szyjka, a brzeg jest stosunkowo mocno wychylony na zewnątrz, z krawędzią skośnie ściętą, pionową lub półokrągło załagodzoną (Ryc. 5:4, 7; 6:4). Analogiczne naczynia występują powszechnie na stanowiskach wczesnośredniowiecznych. W Szczecinie pojawiły się w połowie X wieku, w Stargardzie występowały od X do XII wieku (Rogosz 1966, 353, 355, 367), na Wolinie w X-XI wieku, w Szczecinie-Mścięcinnie datowane są pod koniec X i na XI wiek. W Meklemburgii naczynia tego typu, umieszczane w grupie Vipperow, datowane są od X do XII wieku (Schuldt 1964, 27). W Wielkopolsce (Dusina, Daleszyn, Niepart, Bruszczewo, Dąbce) występują od X do XI wieku (Hilczarówna 1967, 124, 128; Dzieduszycki 1982, tabl. IX, Iwanicka-Pinkosz, Wyrwińska 2000, ryc. 5, 6). Obecne są też w ceramice wrocławskiej (Rzeźnik 1995, 78-81) i gdańskiej (Lepówna 1968, 27-33).

Kolejną odmianę naczyń esowatych stanowią formy o łagodnie wydętym brzuścu, wyraźnie zarysowanej szyjce i ostro odgiętym na zewnątrz brzegu (Ryc. 5:1, 6; 6:2). Przejście pomiędzy szyjką a górną częścią brzuśca zaznaczone jest w większości przypadków przez niewielki uskok lub kątowe wyodrębnienie szyjki. Omawiany typ należy do form długowiecznych, występujących powszechnie na większości stanowisk w młodszych fazach wczesnego średniowiecza. Liczne

analogie do niego odnaleźć można m.in. w Kruszwicy, Gdańsku i Śremie (Kościński 1995, 172). Analogiczne okazy znane są ze stanowisk na Pomorzu ze Szczecina-Mścięcina (X-XI wiek), Szczecina (połowa XI wieku), Stargardu (X-XII wiek) i Wolina (XI wiek) (Rogosz 1974, 49-50). Na terenie Meklemburgii nawiązania można znaleźć w grupie Teterow datowane na okres od końca X do początku XII wieku (Schuldt 1964, 31-33). W Wielkopolsce znane są z X-XI, a także w XII wieku, m.in. w Dusinie i Bruszczewie (Hilcerówna 1967, 124, 129; Brzostowicz 2002, 44).

Inna odmiana tego typu naczyń reprezentowana jest przez formę esowatą o niewyodrębnionej szyjce i wysoko umieszczonej największej wydętości brzuśca (Ryc. 5:5; 6:3). Brzeg naczynia miał zaokrągloną krawędź. Jest to typowa forma używana w fazie D wczesnego średniowiecza datowanej na połowę X do połowy XI wieku (Brzostowicz 2002, 44).

W Głazowie zarejestrowano także formę esowatą, o górnej partii naczynia wygiętej do wewnątrz i brzegu wychylonym na zewnątrz (Ryc. 6:1). Zaznacza się tu brak wyraźnie ukształtowanej szyjki, a krawędź jest skośnie ścięta na zewnątrz. Podobne naczynia wystąpiły na terenie Meklemburgii oraz np. w Szczecinie-Mścięcinie, gdzie datowane są w granicach XI wieku (Rogosz 1974, 52-53).

Ostatnią wyróżnioną odmianą naczynia esowatego jest egzemplarz charakteryzujący się wyodrębnioną lejkowatą szyjką bez zaznaczonego brzegu. Są to formy długowieczne. Na pograniczu śląsko-wielkopolskim w Sądowlu występują już w fazie D (X/XI wiek), w Opolu od 1. ćw. XI wieku (Bukowska-Gedigowa, Gediga 1986, ryc. 34:16), w Wielkopolsce występują od XI do XIII wieku (Kościński 1995, 174).

Wszystkie wyróżnione typy naczyń oraz zastosowaną na nich ornamentykę można odnaleźć na Zamku w Szczecinie oraz w bogatym materiale na stanowisku 4 w Wolinie, w warstwach od XV-IX, datowanych od schyłku X do przełomu XI/XII wieku (Białęcka 1961, tabl. XXIII-XXXV).

Poza materiałami ceramicznymi odkryto nieliczne zabytki wydzielone. Z przedmiotów metalowych na uwagę zasługuje nóż żelazny, który należy do typu noży kuchennych, powszechnie spotykanego na osadach z tego czasu. Charakteryzuje się on dwustronnie wyodrębnionym trzpieniem (Ryc. 3:6). Z kości wytworzono szydło (Ryc. 3:5), które to narzędzie charakteryzuje się długim okresem użytkowania obejmującym całe wczesne średniowiecze (Brzostowicz 2002, 90). Interesujący jest fragment zdobionej okładziny kościanej (Ryc. 3:4). Jako ornament występuje tu podwójny splot sznurowy.

Jest to splot rozwinięty, wzbogacony o motywy cyrklowatych oczek pomiędzy węzłami. Przestrzenie wyrobu dodatkowo wypełnione są nacięciami układającymi się w gęstą i drobną kratkę. Na podstawie analogii z Wolina (Stanisławski 2007, ryc. 5) zabytek ten może być datowany na okres od końca X do 2.-3. dekady XI stulecia. W Szczecinie styl ten występuje jeszcze w 1. połowie XII wieku. Taki sam ornament zaplatanego sznura z oczkami wystąpił też na kościanym grzebieniu z Brandenburga datowanym na XI wiek (Herrmann 1985, taf. 66 a), czy na wczesnośredniowiecznej okładzynie kościanej z Biskupina (Kostrzewski 1938, tabl. XL:21) oraz grzebieniach z XII wiekowej osady w Płochocinku (Bojarski *et al.* 2001, ryc. 15).

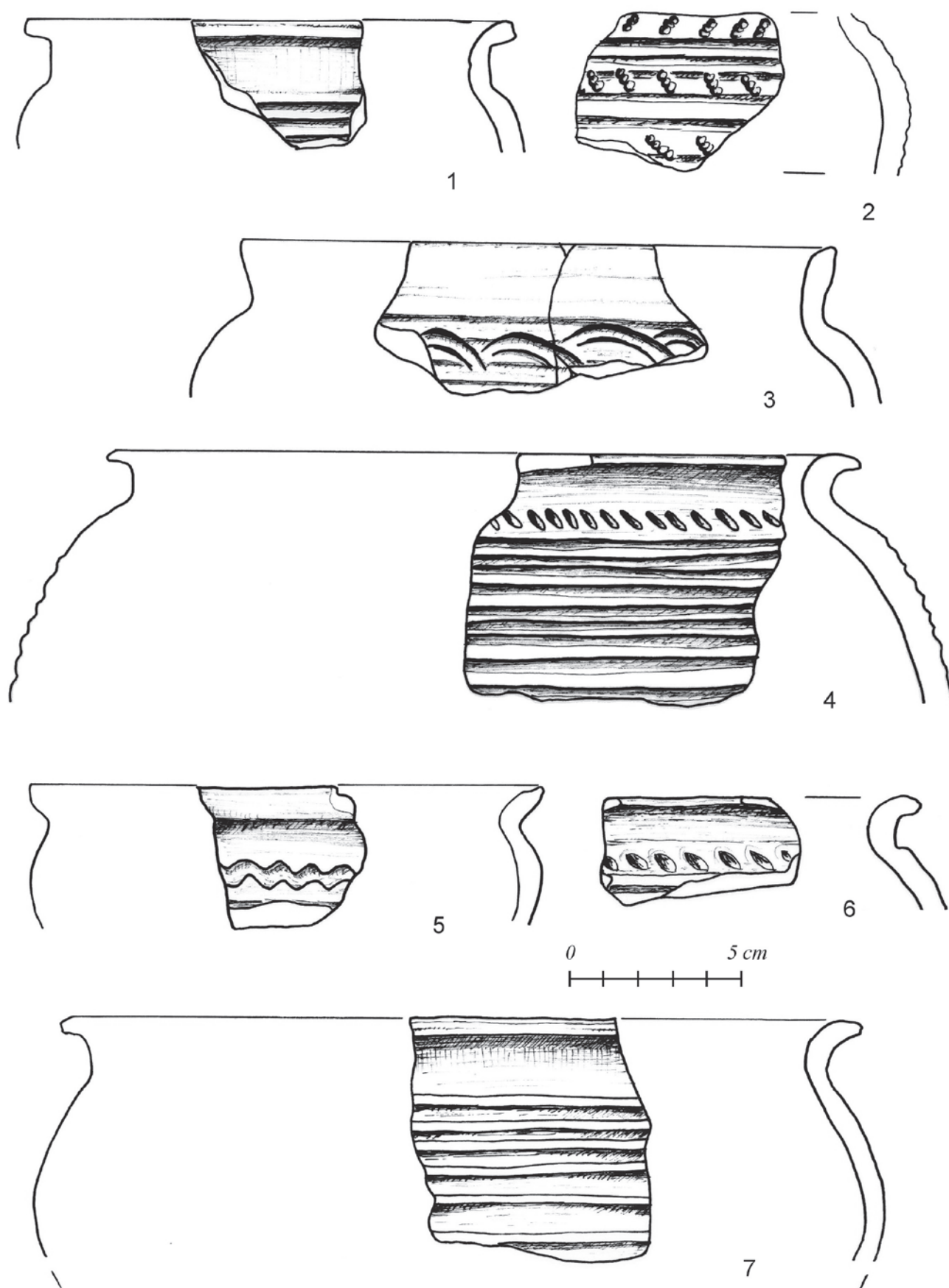
Analiza wczesnośredniowiecznych materiałów zabytkowych wykazała, że nie jest on co prawda jednorodny, ale charakterystyczny dla określonego etapu rozwojowego wczesnego średniowiecza, mianowicie XI-wiecznego okresu przejściowego oraz okresu późniejszego.

W Wielkopolsce etap ten scharakteryzowała Zofia Kurnatowska (Hilcerówna 1967, 123-139). Jej spostrzeżenia zostały potwierdzone na wielu stanowiskach w okresie młodszych faz wczesnego średniowiecza, nie tylko na terenie Wielkopolski (por. Dzieduszycki 1982, Łastowiecki 1989, 25), ale także Pomorza (Szczecin, Gdańsk) czy Śląska (Wrocław, Opole).

Zespoły ceramiki w obiektach zawierały ceramikę częściowo i całkowicie obtaczaną (ta ostatnia tu przeważa). Jak wykazały analizy, na innych stanowiskach materiały z tego okresu nie są jednolite ani pod względem techniki, ani typologii. W skład asortymentów XI-wiecznych wchodzi bowiem zarówno naczynia wykonane według dawniejszych wzorów i w dawnej technice, jak i okazy wykonane w udoskonalonej technice, czyli tzw. naczynia całkowicie obtaczane, o nowych formach i ornamentyce (Hilcerówna 1967, 125). Procent obu tych składników w zespołach jest niejednolity.

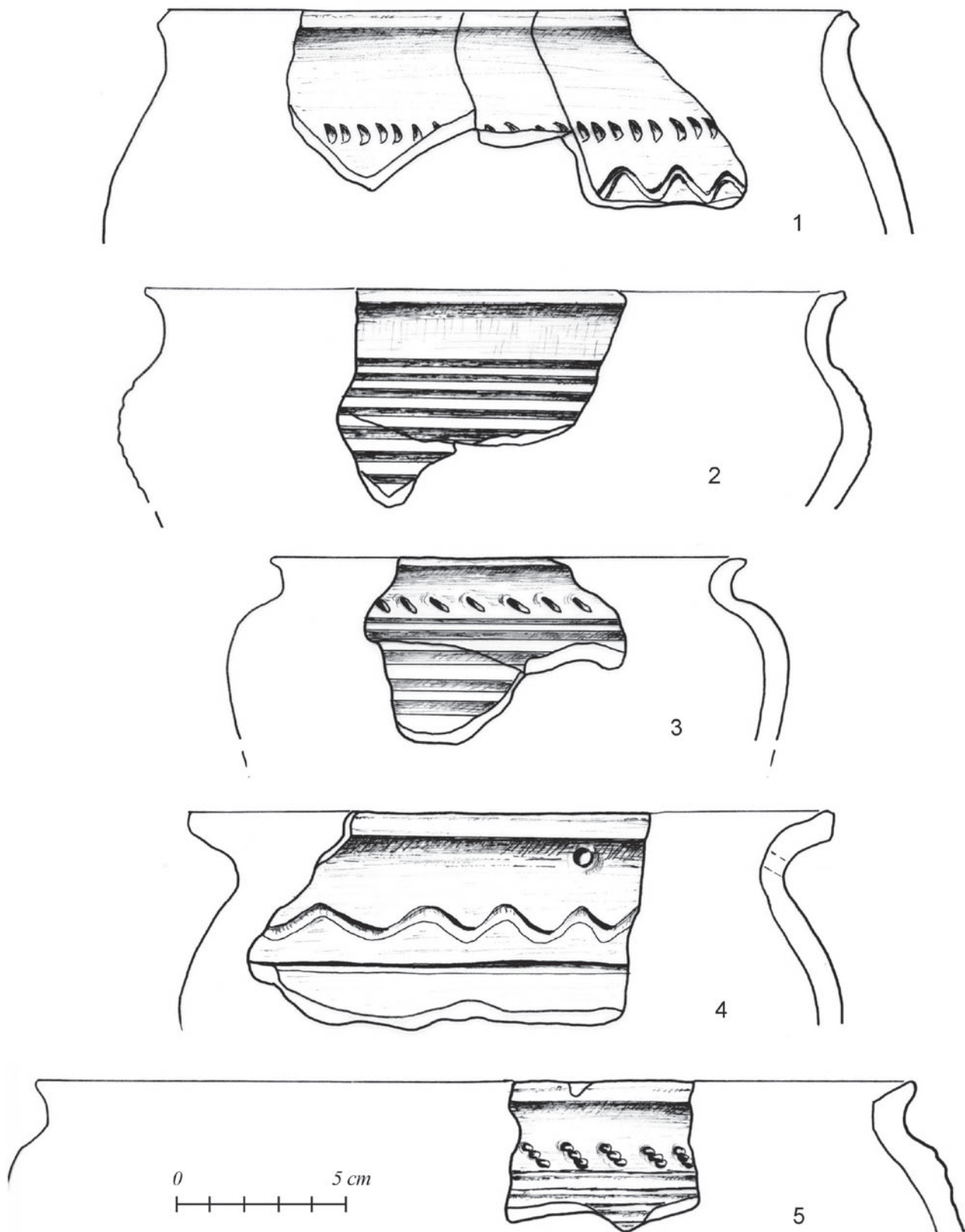
Spośród odkrytych naczyń większe bogactwo form wystąpiło w grupie naczyń całkowicie obtaczanych. Większe fragmenty naczyń częściowo obtaczanych pochodziły tu wyłącznie z form dwustożkowatych, których datowanie zamyka się w granicach od IX do XI wieku. Fragmenty okazów całkowicie obtaczanych wystąpiły tu w formie różnych odmian naczyń esowatych, mniej lub bardziej baniastych, o mniej lub bardziej wyodrębnionych szyjkach, w większości o prostych krawędziach, rozbudowanym, ale też i nieco skromniejszym ornamentem. Formy te charakterystyczne są dla młodszych faz wczesnego średniowiecza od 2. połowy





**Ryc. 5.** Głazów, stan. 5, gm. Myślibórz, woj. zachodniopomorskie. Wybór ceramiki z okresu wczesnego średniowiecza: (1, 3) obiekt 16; (2) obiekt 14; (4) obiekt 21; (5) obiekt 36; (6) obiekt 46; (7) obiekt 17 (rys. J. Wyrwiński)

**Fig. 5.** Głazów, site 5, Myślibórz commune, zachodniopomorskie voivodeship. Selection of ceramics from the early Middle Ages: (1, 3) feature 16; (2) feature 14; (4) feature 21; (5) feature 36; (6) feature 46; (7) feature 17 (fig. J. Wyrwiński)



**Ryc. 6.** Głazów, stan. 5, gm. Myślibórz, woj. zachodniopomorskie. Wybór ceramiki z okresu wczesnego średniowiecza: (1) obiekt 35; (2) obiekt 37; (3, 4) obiekt 38; (5) obiekt 36 (rys. J. Wyrwiński)

**Fig. 6.** Głazów, site 5, Myślibórz commune, zachodniopomorskie voivodeship. Selection of ceramics from the early Middle Ages: (1) feature 35; (2) feature 37; (3, 4) feature 38; (5) feature 36 (fig. J. Wyrwiński)

X wieku do XII wieku. Charakterystyczne jest upowszechnianie się w ciągu wieku XI naczyń całkowicie obtaczanych, stosunkowo ubogo ornamentowanych. Uproszczona ornamentyka z poziomymi bruzdami i pojedynczym pasmem urozmaicającym nad nimi pojawiająca się w 1. połowie XI wieku, w 2. połowie tego wieku zdecydowanie przeważa (Hilcerówna 1967, 138).

Wydaje się, że na podstawie przedstawionych wyżej danych i opierając się na analizie technologiczno-stylistycznej ceramiki, możemy czas funkcjonowania osady określić na okres od XI do XII wieku. Zgodne jest to z datowaniem znaleziska okładziny kościanej, którego chronologię określono również na XI-XII wiek. Analiza próbki radiowęglowej C-14 kości z obiektu 36 ustaliła jej wiek na  $860 \pm 30$  BP, co mieści się w powyższym datowaniu.

Mieszkańcy osiedla wczesnośredniowiecznego obok rolnictwa i rybołówstwa zajmowali się hodowlą, na co wskazuje analiza materiału kostnego, którą przeprowadzili Jerzy Stępień i Jerzy Gawlikowski. Udział zwierząt rzeźnych w zbiorze kości stanowi 97,5%. W jej strukturze przeważający udział miało bydło (45,6%), w następnej kolejności wystąpiły kości świni (35,4%), kości małych przeżuwaczy (owcy i kozy) stanowią 19% tego zbioru. W dwóch obiektach wystąpiły kości konia (stanowiąc

2,5% zbioru). Działalność łowiecka jest śladowo reprezentowana przez jeden fragment poroża jelenia.

Można przyjąć, że poddany badaniom teren stanowiska Głazów 5 objął zasięgiem praktycznie całą osadę z okresu wczesnego średniowiecza. Zajmując obszar nieprzekraczający 1 ha powierzchni, należy ona do typu małych osad. Obejmuje w zasadzie całą przestrzeń cypla, na której została założona. Zabudowa koncentruje się jednak w północnej i środkowej jego części. W rozplanowaniu obiektów na obszarze osady można dostrzec się zagrodowego charakteru zabudowy, gdzie organizacja przestrzenna opierała się na zespole przylegających do siebie gospodarstw złożonych z obiektu mieszkalnego i otaczających go obiektów gospodarczych. Wyróżniono tu cztery skupiska wokół każdego z zarejestrowanych domostw. Układ ten jest dość swobodny, bez regularnej linii zabudowy czy uporządkowania obiektów w „zagrodach” (skupiskach obiektów), jakie zdarzają się na innych wczesnośredniowiecznych osadach (por. Kobyliński 1988, Herrmann 1985, Hensel 1987).

Położenie głazowskiej osady w niewielkiej odległości od Myśliborza (ok. 7 km), gdzie od IX do XII wieku egzystował gród, pozwala przypuszczać, że znajdowała się ona w zasięgu jego oddziaływania.

## Bibliografia

- Białęcka F. 1961. Ceramika ze stanowiska wykopaliskowego 4 w Wolinie. *Materiały Zachodniopomorskie* 7, 293-370.
- Bojarski J., Bokiniec E., Chudziak W., Gackowski J., Kukawka S. 2001. Sprawozdanie z ratowniczych prac wykopaliskowych przeprowadzonych w 1999 r. w strefie planowanej budowy autostrady A-1 na odcinku województwa kujawsko-pomorskiego (b. woj. bydgoskie). W: Z. Bukowski (red.) *Raport 96-99. Wstępne wyniki konserwatorskich badań archeologicznych w strefie budowy autostrad w Polsce za lata 1996-1999 (= Zeszyty Ośrodka Ochrony Dziedzictwa Archeologicznego (d. Zeszyty ORBA). Seria B: Materiały Archeologiczne)*. Warszawa, 49-77.
- Brzostowicz M. 2002. *Bruszczewski zespół osadniczy we wczesnym średniowieczu*. Poznań.
- Bukowska-Gedigowa J., Gediga B. 1986. *Wczesnośredniowieczny gród na Ostrówku w Opolu*. Wrocław.
- Dzieduszycki W. 1982. *Wczesnomiejska ceramika kruszwicka w okresie od 2. połowy X w. do połowy XIV w.* Wrocław.
- Herrmann J. (red.) 1985. *Die Slawen in Deutschland*, Berlin.
- Hilcerówna Z. 1967. *Dorzecze górnej i środkowej Obry od VI do początków XI wieku*. Warszawa.
- Iwanicka-Pinkosz B., Wyrwińska E. 2000. Ratownicze badania archeologiczne na wczesnośredniowiecznym grodzisku w Dąbczu, stan. 1, gm. Rydzyna, byłe woj. leszczyńskie. *Wielkopolskie Sprawozdania Archeologiczne* 5, 73-84.
- Kaczmarek M., Michałowski A. 2006. Budynek z osady ludności kultury lużyckiej na stan. 22 w Borzejewie (A2-264), pow. Środa Wlkp., woj. wielkopolskie. Próba rekonstrukcji i analizy funkcjonalnej. W: Groblica S., Jaszewska A. (red.) *Współczesnymi drogami w przeszłość* 1, Zielona Góra.
- Kirsch E. 1993. *Funde des Mittelneolithikums im Land Brandenburg*. Potsdam.
- Kobyliński Z. 1988. *Struktury osadnicze na ziemiach polskich u schyłku starożytności i w początkach wczesnego średniowiecza*, Wrocław.
- Kostrzewski J. (red.) 1938. *Gród prasłowiański w Biskupinie w powiecie żnińskim*. Poznań.
- Kościński B. 1995. Osada w Racocie (stanowiska 18 i 25), gmina Kościan, woj. leszczyńskie. W: Kurnatowska Z. (red.) *Z badań nad osadnictwem wczesnośredniowiecznym Wielkopolski Południowej*, Poznań, 83-232.
- Lepówna B. 1967. *Garncarstwo gdańskie w X-XIII wieku*. Gdańsk.

- Łastowiecki M. 1989. Stratygrafia i chronologia Ostrowa Lednickiego. *Studia Lednickie* 1, 17-70.
- Rogosz R. 1966. Dotychczasowe badania archeologiczne nad wczesnośredniowiecznym Stargardem. *Materiały Zachodniopomorskie* 12, 261-370.
- Rogosz R. 1974. *Grodzisko wczesnośredniowieczne w Szczecinie-Mścięcinie*. Warszawa.
- Rogosz R. 1981. Osadnictwo wczesnośredniowieczne na terenie Trzebiatowa w świetle badań archeologicznych. *Materiały Zachodniopomorskie* 27, 71-149.
- Rzeźnik P. 1995. Ceramika naczyniowa z Ostrowa Tumskiego we Wrocławiu w X-XI wieku. Poznań.
- Stanisławski B. 2007. Sztuka wikingów z Wolina. *Średniowiecze polskie i powszechne* 4, Katowice.
- Szmyt M. 1996. *Spółeczności kultury amfor kulistych na Kujawach*. Poznań.
- Schuldt E. 1964. *Slawische Topferei in Mecklenburg*, Schwerin.
- Zamelska-Monczak K. 2002. Międzyrzecz na skrzyżowaniu dróg, W: Groblica S., Jaszewska A. (red.) *Współczesnymi drogami w przeszłość* 1, Zielona Góra, 243-253.

## Summary

### Jarosław Wyrwiński

*Rescue archaeological research at site 5 in Głazów, Myślibórz commune, zachodniopomorskie voivodeship*

Excavations at the site were carried out in relation to the planned construction of the S-3 motorway between Szczecin and Gorzów Wielkopolski. The site occupies an entire elongated rise cutting into a marshy alluvial terrace of the valley of a nameless watercourse. The excavations at the turn of 2007 and 2008 embraced 75 ares and documented two phases of settlement at the site, as well as the third phase – the oldest one – which made itself manifest only in the artefacts of the Globular Amphora culture and its corresponding phases IIB-IIIa.

A single features contained material of the Lusatian culture, while 28 features originated from the Early Middle Ages. They are accompanied by 55 features with unspecified chronology. The households of the early Medieval settlement displayed a farm-like spatial organisation; four clusters were distinguished here around each of the four households. The layout is rather loose, without a regular development line or arrangement of the features within the “farms”. One of the clusters housed a bone processing workshop. Ceramic material in the form of 165 fragments of vessels provides the possibility to date the Early Medieval settlement to the 11th-12th century. The C-14 radiocarbon dating analysis of the feature 36 determine its age at 860±30 BP, which matches the above dating.

■